THE HEBREW JOURNAL
דער אידישער זשורנאל
H. Winberg, Pres. & Gen. Mgr.
The Only Daily Jewish Newspaper In The Province of Ontario
PUBLISHED BY
CANADIAN JEWISH PUBLISHING CO., LTD.
254—253 Queen Street West Telephone Adelaide 3967
Subscription Rates $6 PER YEAR, $3.50 SIX MONTHS
Single Copy — 3 cents
Entered as Second Class Mail Matter at C. P. O. Toronto Ont. January 22nd 1913

דער מאניטאבער ביישפיעל

לעצטע וואך האבען די מאניטאבער ליבעראלען אפגעהאלטען זייער פראווינציעלע קאנווענשאן. אין זי האט אנגענומען פארשידענע רעזאלוציעס, און צווישען די לעצטע איז איך פארהאן פאלגענדע רעזאלוציע:

„זיי עס באשלאסען: —

(א) אז די דאמיניאן רעגיערונג זולערט איפגעפאדערט דורכצו־פיהרען אהן שהיות א שטארקע אימיגראציע און קאלאניזאציע פאליטיק.

(ב) אז א מיניסטער פון אימיגראציע זאל באשטימט ווערען, וואס זאל קאנען אפגעבען זיין גאנצע צייט צו דער ארבייט פון דעם דעפארטמענט.

(ג) אז צוליעב דער באזונדער נויט פון דער וועסט פאר איינוואנ־דערונג, זאל דער אימיגראציע מיניסטער איפגעקליבען ווערען פון דער וועסט.

(ד) אז א ספעציעלע אנשטריינונג זאל געמאכט ווערען צו בריינגען מענשען מיט לאנדווירטשאפטליכער ערפאהרונג".

די רעזאלוציע איז אריינגעטראגען געווארען צו דער קאנווענשאן פון מ. דזש. מעקמורי. אויף דער קאנווענשאן האט מען אפילו געמאכט א פארזיך צוצוגעבען אן אויסבעסערונג, אז איינוואנדערער פון די ברי־טישע אינזלען זאלען האבען א פארצוג, אבער די אויסבעסערונג איז נים אנגענומען געווארען, און די אריגינעלע רעזאלוציע איז געבליבען, די רעזאלוציע וועלכע רעדט קלאהר פאר א פארגרעסערטער איינוואנ־דערונג אין לאנד.

און אזעלכע רעזאלוציעס זענען פון גרויסען ווערט.

די קאנסערוואטיווע פארטיי איז געווארען צו א פארגרעסערטער איינוואנדערונג, און וואלט מעהר דרוק אויסגעאיבט געווארען אינ'ם ליכ־טעראלען לאגער, וואלטען אויך די ליבעראלען געמוזט ארויסקומען צו גינסטיגן פארגרעסערטער איינוואנדערונג, און בפרט יעצט זוען מיר שטעהען פאר זיהאהלען.

דער מאניטאבער ביישפיעל דארף נאכגעפאלגט ווערען איבעראל) וואו עס איז דא א געלעגענהייט פאר אזעלכע רעזאלוציעס אנגענומען צו ווערען.

גרייט מוז מען זיין

ביי קיינע פון די פריהערדיגע פעדעראלע וואהלען איז די זאך נים געווען אזוי פארטונקעלט ווי עס איז דער פאל ביי די היינטיגע וואהלען. יעדען טאג איז מען אונז מזכה מיט אן אנדער ידיעה וועגען דעם טאג פון די וואהלען, אבער עס צייגט זיך ארויס צו זיין אזוי אומ־באגרינדעט ווי אלע פריהערדיגע, און עס ווערט גאר נים דארפען זיין קיין איבערראשונג, ווען סוף כל סוף וועלען מיר אפשר האבען נאך א סעסיע פונ'ם יעצטיגען פארלאמענט.

יעדע פארטיי זוכט שטענדיג דעם פאסיגסטען מאמענט פאר די וואהלען, און די ליבעראלען טוען עס אויך. אין אזוי ווי די שטימונג איז יעצט נים גאר קיין גינסטיגע, האלט זיך דערווייל די רעגיערונג צו־ריק פון געהן צום פאלק, און עס איז אפילו נים קלאהר וואס וועלען זיין די תוי־פטראישים אינ'ם קומענדען קעמפיין, צי עס וועט זיין דער טאריף אדער אפשר גאר די פארארייניגונג פון די צוויי באהן־סיסטעמען.

אונטער אזעלכע אומשטענדען בלייבט איין זאך — צי זיין גרייט, און דאס טוען טאקע אין די ליבעראלען און אי די קאנסערוואטיוון.

די פראגע איז אבער — צי די אידישע וועהלער זענען אויך גרייט צו די קומענדע וואהלען?

מען האט גארניט געלערענט

דער הודש אויגוסט 1914, יענע שרעקליכע טעג פון 11 יאהר צו־ריק, ווען די גרויסע וועלט־מלחמה האט זיך אנגעהויבען, וועט לאנג נאך לעבען אינ'ם זכרון נים גאר פון דעם יעצטיגען דור, גאר אויך פון די שפעטערע דורות. און דאך זיי וועניג מיר האבען פון דעם געלערנט.

ווי מיט עלף יאהר צוריק, אזוי שטעהט אויך יעצט די וועלט באו־וואפענט פון קאפ ביז די פיס. מען האלט אויס ריעזיגע ארמייען, מען בויט נייע קריעגס און לופט שיפען, און די וויסענשאפט זוכט נאך צו פארפולקאמען די פארשיעדענע קאמפס־מיטלען. עס שפאציערען איבער די גאסען מענשען, וועלכע האבען הענט אדער פיס פארלוירען אין דער מלחמה, און דאך רעדט מען שוין וועגען דעם נייעם קריעג. שפעקולי־רענדיג בלויז וועגען דער צייט, זוען עס וועט קומען, צי מיט א צעהנד־ליג יאהר פריהער אדער שפעטער.

דער פרייז פאר'ן לעצטען קריעג איז נאך נים אין גאנצען באר־צאהלט געווארען, נאך פיעלע מענשליכע דורות וועט איסקומען צו טראגען די לאסט פון דער פארניכטונג, פארארזאכט אין די שרעקליכע יאהרען 1918—1914. און דאך ווי וועניג מיר האבען פון דעם געלערנט, און ווי אמאהל זענען די פעלקער גרייט ארויפצואזארפען זיך איינער אויפ'ן צווייטען.

און דאס פאסירט מיט דער קרון פון דער נאטור — דער מענש.

די אטאקעס פון די האקענקרייצלער

מיט יעדען טאג, וואס דער צוין קאנגרעס אין ווייען דערגעהנ־טערט זיך, ווערען די דארטיגע האקענקרייצלער אלץ חצפה'דיגער, און פון קלענערע צוזאמענשטויסען סטראשען זיי שוין יעצט מיט גרעסערע זאכען, און זייער ארגאן „די טאגעסצייטונג" געהט שוין אויסק אזוי ווייס, ווי העצענדיג געגען דעם ציוניזם, אז דאס איז אין גאנצען א פארשטעלטע זאך, וואס ווערט פינאנסירט פון דער טשעכאסלאוואקי־שער רעגיערונג. זיי טוען עס ווייל זיי ווייסען, אז די שטימונג געגען טשעכאסלאוואקיע איז אן אנגעצויגענע אין עסטרייך, און זיי זוכען דאריבער צו שלאגען קאפיטאל פון יעדער זאך.

מיט עטליכע טעג צוריק האבען די האקענקרייצלער איבערגעגע־בען א מעמאראנדום צום עסטרייכישען פרעמיער, סטראשען זיי אז זיי וועלען קומען צום ציון קאנגרעס מיט פיפציג טויזענט פיערים, און ווע־לען אפהאלטען א פארזאמלונג געגען קאנגרעס. און אזוי זעצען זיי פאר זייערע סטראשונגען.

וואס איז צו ענטפערען אויף דעם?

די פריהערדיגע ערפאהרונג האט שוין געצייגט, אז אפילו פאר־גראמשטשיקעס שרעקען זיך אפ ווען דער צווייטער צד איז מוטיג און ענטשלאסען. די פארזיכערונג פון דער רעגיערונג און אלע ניטיגע הכנות וואס ווערען געמאכט פון דער אידישער זייט, איז די בעסטע גא־ראנטיע פאר דעם, אז די האקענקרייצלער וועלען ווייטער פון סטראשען נים וואגען צו געהן.

א נאזדה ביי די מאראקאר די אייניקלאה פון די אידישע מארטירער

איינדרייקע פון א רייזענדען איבער דער איצטיגער שפאניען.

פון יאסע מ. עסטרוגא

אין א שעהנעם הערבסט פריהמאר־גען בין איך אנגעקומען קיין פאלמא, די הויפט שטאדט פון דער שטענדיג גרינער מאלארקא, דער שעהנסטער פלאץ פון די באלאריש אינזלען, דאס אין איינע פון די צויבער פלעצער אין דער וועלט, וואו א געצעהלטע גרופע ענגלישע און דייטשע מיליאנערען וואס ווילען זיך אפרוהען אויף זייערע עלטערע יאהרען, האבען זיך אויס־געבויט דארטען זייערע שטענדיגע וואוי־נונגען אויף די הויכע בערג איבער דעם ים. עס האט דאן אויסגעקוקט ווי פריה־לינג און איך האב טרוימענדיג ארומגע־שפאצירט איבער די גאסען, — די שטילע שמאלע אלטע גאסען, איבער וועלכע עס ציהען זיך שורות פון ריינע, ווייסע הייז־ער מיט רויטע דעכער.

איך האב מיר געפיהלט ווי אין א חלום. איך האב זיך פארגעסען אז איך בין געקומען אהער אויסצונעפינען דא די אפשטאמונג פון מיין מוטער, און אויס־צוזוכען די געבליבענע מאנומענטען פון אונזער געשיכטע, מאנומענטען וועלכע זענען אנדערש פון יענע שטיינער וועלכע איך האב געזעהן אין די אלטע שולען פון באַרצעלאָנאַ, סעוויל, קארדאבא, מאדריד און באזונדערס אין טאלעדא, די ירושלים פון ספרד. איך האב געפיהלט אזוי ווי איך וואלט זיין אין א פארכשופ'טען לאנד, און א וואונדערבאראן גארטען וואס געפינט זיך אין צענטע, פון די בלאהע בוואליעס. קליינע שיפלאך, ווייסע אזוי ווי טויבען, פירכען, פאלאצען און — מעהר פון אלעס — סעמעטישע געוויב־טער זיינען געווען ארום און ארום איך בין איבערראשט געווען פון דער וואונ־דערבארער שעהנקייט פון די פרויען. אין־ניע פון די גלהים, וואס איך האב גע־טראפען האבען מיט זיך פארגעשטעלט וואונדערבארע בילדער פון פאטריארכא־ליישע רכניס; זייערע לאנגע שווארצע מאנטלען און זייערע היטלען האבען בלויז בערארפס איבערגעבליבען ווערען אז זיי זאלען אויסקומען ווי די „חכמים" פון טעריקיי.

מען האט מיר געזאגט, אז אין פאלם דע מאלארקא וועל איך נאך מעהר איבע־ראשט ווערען און וועל דארט קריגען נאך מעהר אינטערעסאנטע ערפאהרונגען ווי אין די איבעריגע פראווינצען וואס איך האב באזוכט פאר די אכט מאנאטען פון מיין ארומרייזען איבער דעם לאנד וואו מיינע אור עלטערען האבען געוואוינט נאך מיט א לאנגער צייט צורוק, אידער די רוימער זיינען געווען אין דעם היבעריען האלב אינזעל. איך האב גערעכנט א קליינעם אפארטמענט אין א פרווינטען בארדינג הויז. מיין לענדלידיגר פונקט אזוי ווי די גרעסטע טייל פון די 'באטיפארס', די אלטע קריסטען פון אינזעל, אין געווען יעהר פאנאטיש רעליגיעז. א גוטע מיט אז איינפאכער הארציגקייט, האט זי מיר באהאנדעלט ווי א מוטער מיט האט גענו־מען גרויס אינטערעס אין מיר ביז וואנען זי האט זיך דערוואוסט אז איך בין נים קיין קריסט. זי האט געזעהן אז דאס הייליגע לעמפעל זאל הענגען אויפ'ן ריכ־טיגען פלאץ אין איבער מיין בעט, און זי איז געווען געוואלדיג ענטוישט ווען זי האט איין מאל אין א שעהנעם פריהמארגען אנזייסנפונען דעם אמת וועגען מיר. זי האט זיך געצאלט'ס אזוי שטארק פונקט ווי דער טייוועל אליין זאל געווען געפינען שוין אין איהר היים. איהר זוהן, א זעהר ליבעראלער סטודענט פון פילאזאָ־פיע, וועמען איך האב נאך פריהער דער־צעהלט וועגען מיין אפשטאמונג האט גע־האט א זעהר שווער שטיקעל ארבייט איהר צו איבערצייגען אז איך בין פונקט אזא גוטער מענש אזוי ווי יעדער איינער דא אוים'ן אינזעל און אז איך בין אזא גוטער שפאניער אזוי ווי זי, נים קומענ־דיג דערווייל וואס איך בין נים קיין קריסט. ענדליך האט זי זיך באהויפט, און איז נעקומען אויפ'ן צווייטען טאג אין מיין ציימער אראפצונעהמען דאס הייליגע לעמ־פעל, אזוי ווי דאס לאמפעל אבער האט מיר נים געשטערט האב איך איהר געבעטען דאס לאזען הענגען. "דער ערלייזער, האב איך איהר געזאגט — איז געווען איינער פון אונזער שבט, כאטש זיין תורה ווערט שלעכט אויסגעטייטשט און פארשטאנען פון פיעלע".

דעם זעלבען פריהמארגען האב איך זיך געפונען אין 'קאלע דע לא פלאטעריא', די גאס פון די גאלדשמיד'ס, וואו די "חומאס" האבען זייערע עלענאגטע גע־שעפטען און שעפער. זיי ספעציאליזירען זיך זעהר געשיקט אין זייער פאך. איינינע פון זיי, האט מען מיר דערצעהלט, פאר־נעהמען וויכטיגע אמטען אין דער מילי־ציע און אין פארשיעדענע רעגיערונגס אינסטיטוציעס. איינינע פון זיי זענען זעהר רייך, און די גרעסטע צאהל מוזיי־קער אויס'ן אינזעל שטאמען פון זיי.

"חומא" מיינט אויף דעם מאלאר־קישען דיאלעקט דאס זעלבע וואס "איד". פאראן אין פאלמא איבער פערציג טויזענד אזעלכע, און אלע האבען זיי נאטירליך נים ליעב מען זאל זיי רופען ביי דעם נאָ־מען. פאר דורות לאנג זינט דעם שמד פון אמאל, ווען זייערע אור עלטערען האָ־בען אנגענומען דעם קריסטליכען גלויב־בען האבען זיי זיך ענטזאגט צו חתונה מיר דערצעהלט וועגען די סאציאלע אומ־גערעכטיגקייטען וואס זיין פאמיליע האט נעליטען. זיין פעטער איז געווען א גלח אויף דעם אינזעל. אלע האבען איהם ליעב געהאט און געשעצט פאר זיין עקסטרע־מער גוטסקייט, ער האט אבער נים גע־קענט ווערען קיין בישאפ צוליעב דעם שטארקען אנטאגאניזם נעגען זיין ראסע. שפעטער איז ער פארטיידיגט געווארען פון דעם פויבסט וועלכער האט איהם באַ־שטימט אלס בישאפ ערגעץ וואו אין אן אנדער פראווינץ, וואו מען האט נים גע־שענקט אזא שטארקע אויסמערקזאמקייט צו זיין אפשטאמונג.

איבעראל איבער דעם הייבעריען האלב אינזעל, סיי אין שפאניען אז סיי אין פארטוגאל האבען זיך די מאראנער גאנץ פריי געמישט מיט דער איבעריגער באפעלקערונג. מאלארקא איז געווען דער אייניגער פלאץ וואו עס איז פראפאגאנ־דירט געווארען "ריינקייט פון בלוט", און עס איז יעהר צו באוואונדערען, דער־פאר וואס גראדע מאלארקא איז א פלאץ וואו פטציג פראצענט פון דער באפעל־קערונג האבען אין זיך סעמיטיש בלוט.

עס ווערט דערצעהלט א זעהר פאפו־לערער אנעקדאט וועגען יאהאן דעם ערש־טען פון פארטוגאל, אז איינמאל אין א געוויסען טאג האט ער פארארדענט זיין סעקרעטאר דעם מארקיז דע פאמבאל, צו באפעהלען, אז אלע "נייע קריסטען" אין זיין סענגרייך זאלען מוזען טראגען געלע היטלען, כדי מען זאל זיי קענען אונטער־שידען פון די "אלטע קריסטען". מיט איי־אויספהרען פינקטליך דעם קענינס באַ־פעהל, האט דער מארקיז געענטפערט: "אין דערפאר האב איך דא געבראכט דריי היטלען, איינע פאר דעם קעניג, איי־נע פאר דעם העכסטען פראָפוראר און איינע פאר מיר, ווייל איך וויים נים קיין איין נאָבעלע פאמיליע אין אונזער קענינ־ריך וואס זאל נים האבען אין זיך קיין אידיש בלוט".

עס איז נאטירליך אז די מאראנער, וועלכע זיינען געווען רייך אין געלט און וועלכע האבען געקענט טוט לערנען זאלען חתונה האבען, ביים אויסמישען זיך, ניט־מיט קיין געוועהנליכע קריסטען נאר מיט דער העכסטע קריסטליכע פאמיליעס. נים אויסשליסענדיג אפילו די ריינזעליכע פא־מיליעס. די מאראנער האבען גאנץ אפט געפונען שוין און באהעלטעניש אין די פאלאצען פון די גאבעל ליים אז אפילו אין די היימען פון גוטע קריסטען. פאר־שטעהט זיך אז די לעצטע זיינען באַ־שטראפט געווארען ווען מען האט אויסגע־פונען אז זיי האבען באהאלטען אידען. לויט דזשואן אנטאניא לארענצעטע, דער לעצטער סערקעטער פון דער אינקווי־זיי־ציע אין מאדריד (1791), זיינען 32 קריסטליכע פאמיליעס פון הויכער אַ־שטאמונג באשטראפט געווארען דורך דעם "טריבונאל פון גלויבען".

עס איז נים קיין צווייפעל אז א גאנ־צע היבשע צאהל מאראנער האבען זיך געשמד'ט לויט דער טעפפסטער איבער־צייגונג זייערער אין דער צייט פון סאן וויסענטע פערער. עס מעג אפילו אויסזעהן קאָמיש, אבער עס איז א פאקט אז צוויי־שען די געשמד'טע זיינען געווען פיעלע רבנים, וועלכע זיינען שפעטער געווארען גלחים פון העכסטען סארט. אזעלכע ווי פרעי אלאנסא דעעספינא, דער בישאפ פון סאנטא מאריא, גאראנאמע דע סאנטא פע, דער באראיהמטער געוועזענער רב יהושע הרכי, פערא אלפאנזא דע טאלע־רא אז פיעלע אנדערע. אייניגע פון וועל־כע עס זיינען שפעטער אפילו געווארען די גלחים פאר וועלכע די קענינין האט זעהר מורה געווען. עס ווערט געגלויבט אז אפילו טארקוואמאדא, דער בלוטיגער גע־נעראל פון די אינקווזיטארען, האט גע־האט אירגענדא בלוט אין זיינע אדערן.

פאר דער צייט וואס איך בין געשטא־נען אין פאלמא דע מאלארקא, האב איך געהאט די געלעגענהייט זיך צו באקענען און באפרייונדעט צו ווערען מיט דאן גאב־ריעל אלאמאר. א זעהר ליבעראלער פער־זאן פון מאלארקא, א פילאזאָף און א פאעט, און איינער פון די באריהמטסטע מענשען אין שפאניען. ער איז גראד נים קיין חוטא, כאטש ער וואלט געוואלט האָ־בען דעם כבוד צו זיין אזעלכער. ער איז א פראפעסאר פון פילאזאפיע אין דעם פאלמער אוניווערזיטעט. ער איז א גרוי־סער ליעבהאבער פון העברעיאיש און פון דעם תלמוד. איין מאל איז אן אוועגט זיינען מיר געזעסען און געשמועסט ווע־גען פארשיעדענע פראגען ווען האבען צו טאן מיט אונזער געשיכטע. ווען איך האב איהם געזאגט אז דער טיפ פון "שוילאק" אלס א כאראקטעריסטישער טיפ פון א אידען האט געבראכט זעהר פיעל שאדען דעם אידישען פאלק, האט ער געענט־פערט: "ווען א פאלק, פארמאגט זיינע שפיגאזעס, זיינע היינעס, וואס דארף עס זיך זארגען פאר די איבעריגע?"

די גרויסע מעהרהייט פון די מא־ראנער זיינען געווארען פאטאליקען, א סך פריהער איידער עס איז פארגעקומען דער גירוש שפאניען. דער שמד האט זיך אפ־געשטעלט בלויז דאמאלט ווען אין שפאניען זיינען שוין נים געווען קיין מענשען וועמען מעהר צו בשמד'ן.

פונקט אין יענעם אוועגט ווען אמע־ריקא איז ענטדעקט געווארען זיינען אלע אידען, וואס האבען נאך עקשנות'דיג גע־גלויבט אין זייער אידישקייט אויסגע־שיקט געווארען פון שפאניען. לויט דער אפשאצונג פון פארשיעדענע היסטאר־קער איז זייער צאהל געווען פון הונדערט אן אכציג טויזענט ביז אכט הונדערט טויזענט. עס וועט אבער זיין זיכער ווע־ען דורכשניט וועט אפגעשאצט ווערען אז די צאהל אויסגעטריבענע אידען האט דערגרייכט אז האבען מיליאן. א פערטעל טער צייטונגס זשורנאליסט און אקאדע־מיקער, א גרויסע צאהל שרייבער און פלוכה לייט לייקענען נים אז זייער אידי־שע אפשטעהונג אלע צרות פון די וואנדערונ־גען אונטערוועגס. נאך דער דאזיגער עפאר־אן איז דאס גאנצע אידישע לעבען פון שפאניען קאנצענטרירט געווארען אין די מאראנער.

מיר געפינען אין די ארכיוון פון "אויטס דע פע" אז קרבנות צווישען די מאראנער זיינען נאך געווען אין פארטו־גאל, שפאניע און אמעריקע אזוי ווייט ביז דעם יאהר 1820. איך וויל נים זיך אריינלאזען דערצעהלען וועגען זייער מאר־טירערטום, איך וועל אבער אנווייזען איי־ניגע פון די הויפט קרבנות: מימי פון ליסאבאן, וועלכער איז צוזאמען מיט זיין פרוי אריינגעמוירט געווארען אין א וואונט, פראנסיסקא מאלדאנאדא דע סילי־וויא, א פאעט און א פילאזאָף, וואס איז אומגעקומען אין לימא, אין יאנואר 1639, לואיס דע גארבעל, דער גאווערנער פון פראווינס אוו מעקסיקא, און זיין שווא־גער, דער ערשטער אידישער שרייבער אין אמעריקא, וועלכע זיינען אומגעקומען אין 1506, אנטאניא דע סילווא, וועלכער איז געבראכט געווארען פון בראזיל צור־ריק קיין פארטוגאל און איז פארברענט געווארען אויפ'ן פייער אין אקטאבער 22 1739 צוזאמען מיט זיין פרוי און מוטער.

עס זיינען היינט צו טאג פאראן אי־ניגע שפאניען פיעלע פערזאנען וועלכע זע־נען זיכער אז זיי זענען פון אידישער אפ־שטאמונג און כאטש זיין שטרעבען זיך אומקעהרען צום אידעטום זיינען זיי אבער זעהר פריינדליך צו די ספרדישע אידען און טוען פאר זיי א סך גוטע ארי־ביים. איינער פון אזעלכע איז סענא־טאר דאקטאר אנגעל פוילידא פערנאנדעז, וועלכער ווערט אנערופען דער אפאסטאל פון די ספרדים. דער צווייטער איז ראפא־על קאנסינאס אסענס, וועלכער טוט ענטר־וויאסטישע ארבייט פאר פריינדליכען צור צוזאמענלעבען צווישען די שפאניען מיט אנדערע אידען.

פון די אינקווזיטארען, האט גע־נעראל פון די אינקווזיטארען, האט גע־נעראל פון די אינקווזיטארען, האט גע־נעראל